

lós azon megállapítását, hogy Vajda politikailag is híd volt Petőfi és Ady közt.

Bóka László néhány évvel ezelőtt Komlós első Vajda-tanulmányának bírálatában kifogásolta, hogy a szerző fontos kapcsolatok elhallgatásával homályban hagyta a költő politikai arculatának jelentős részét. Komlós válaszában kétségbe vonta, hogy Vajdának a Bóka által említett személyekhez, Táncsics-hoz, Zilahy Károlyhoz és Böszörményi Lászlóhoz fűződő kapcsolata politikailag is jelentős lenne. (Irodalmi Ujság 1951. 25. sz. és 1952. 2. sz.). A vitának annakidején nem lett folytatása. Komlós most megjelent monográfiájában, legalábbis ami Táncsicsot illeti, részleteiben is megindokolva, meggyőzően védté meg előbbi álláspontját. A Vajda-Zilahy kérdésben azonban — figyelmen kívül hagyva itt a Táncsics-Zilahy kapcsolatot — úgy érzem, ha kissé megkésve is, de most ismét időszerűen, föl kell újítanom a vitát. A monográfia megfelelő keretben tárgyalja Vajda és Zilahy irodalmi barátságát, (bár itt is elkerülte Komlós figyelmét az, hogy a Vajda által — egy 1857-ben megjelent cikkében — a világ legszebb olvasmányának tartott művet, A leláncolt Prometheuszt néhány év múlva éppen Zilahy fordította magyarra) a kettőjük közt levő politikai kapcsolatról azonban nem történik említés, a Válogatott politikai írások elé írt tanulmányában pedig még a neve sem szerepel Zilahy Károlynak. Igaz, Zilahy a Magyar Sajtó megszűnésekor azt írta, hogy a lap munkatársai Vajda nézeteit sokban nem osztották, ebből azonban tévedés lenne azt következtetni, hogy a lap főmunkatársa egyáltalán nem értett egyet szerkesztőjének politikájával. Bizonyos, hogy akadott több kérdés, amelyben eltért a véleményük. Így például elsősorban különböző felfogásuk a nemzetiségi kérdésben. Zilahy már diák korától kezdve szószólója volt a magyar—román barátságának, sohasem gondolt a nemzetiségek be-

olvasztására, sőt az erdélyi román népköltészet első fordítói és a román népdalok szépségének lelkes csodálói közé tartozott. Zilahy 59 végén és 60 elején egyik vezetője volt az egyetemi fiatalság Bécs-ellenes tüntetéseinek. Vajda távoltartotta magát e mozgalmaktól, nem hitt a nemzeti felkelés lehetőségében. De volt már ekkor is egy pont, amelyben közös nézetet vallottak. A közvéleménnyel ellentétben ugyanis mindketten kalandornak tartották III. Napóleont. (Itt jegyzem meg, hogy Táncsics szintén hasonlóan vélekedett. Az 50-es években írt Királyista és republikáns c. művében arról ír, hogy III. Napoleon bitorlásának majd egy igazi forradalom fog véget vetni.) Nem részletezve most Zilahy politikai fejlődését, csak röviden utalunk rá, hogy felfogása 1862 után lényeges kérdésekben azonos volt Vajdáéval. A Magyar Sajtóban 1863 január 1-én megjelent cikkének hangja, iránya és tartalma például olyan, hogy azt akár az Önbírálat szerzője is írhatta volna. Kemény, gúnyos szavakkal ostromozza ez a cikk is a nagyhangú, üres szóoklást, amely sokak számára csak ürügy a semmittevésre, tétlenségre, és megvetéssel szól azokról a bús-magyarkodókról, akik a haza nevével és a hazafias fájdalom álarca mögött jó üzleteket kötnek. Zilahy is — nyilván éppen Vajda hatására — úgy látja, hogy jelenleg »a társasélet, közgazdaság és irodalom terén« található elmaradottság megszüntetése fontosabb, mint az államjogi kérdések megoldása. A fiatal kritikus éppúgy a belső romlásban látta a bajok forrását, mint idősebb barátja. Bátran mondhatjuk tehát, hogy Zilahy nemcsak irodalmi híve volt Vajdának, hanem az üldözött költő és publicista életének egy igen nehéz szakaszában — a magyar társadalom demokratikus fejlődéséért vívott harcában — jelentős mértékben politikai társa is.

Bikácsi László

LA FONTAINE : MESÉK

(Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1954)

La Fontaine a XVII. századnak, a francia irodalom klasszikus korszakának a gyermeke, azé a koré, melyet minden témában és műfajban kivált az ember, az emberi természet érdekelt. A természetrajz csip-csup igazával mit sem törődve, mesél La Fontaine jóságos és bölcs delfinről, mely kimentti a hajótörött embereket, ám a fecsegő majmot visszadobja a vízbe; beszélt a hangya és galamb kölcsönös segítségéről, —inadarak-

ról, négy lábúakról, kétéltűekről, akikben, a jellem alkímistája, a lélek örök törvényeit kutatván, meséről mesére haladva hasznos anyagot hagyott ránk: élénk vázolta kora új áramlatának, egy előítéletek béklyóit fessegető, az egyéni szabadság után áhítózó iránynak a képét. »Állatok példájával tanítom az embert« — írta a trónörökshöz intézett ajánlásában, de az ősi háziállatnál a kutyanál, jobban szereti a farkast, meséi-

ben a szabadságnak e fogas-karmos apostolát, akit csak a gondolkodás fegyverével lehet legyőzni s ezért igazi ellenfele az eszes róka.

A Mesék szerzője azonban nem következetes társadalombíráló, hiszen cselekményeit nem maga találta ki, csak a szín, a meglevevítés módja az övé. Gyergyai Albert bevezetője La Fontaine művészi egyéniségének számos más árnyalatát is megvillantja: a fordulatokban bővelkedő elbeszélőt, a vérbeli lírikust, az emberi arcot az állatalkandok fintorai mögött és végül korának gyermekét.

Ez a felfogás messze jutott Taine-étől, aki a Mesék szinte minden elemében La Fontaine művészetét csodálta s a költő alakította állatvilág és a XVII. sz. társadalmát közt pontos párhuzamot látott. Gyergyai bevezetője már az életrajzi ismertetésben utal az újabb kutatók fölvetette problémákra. Bemutatja a mérsékeltentőrekvő udvaroncot, Versailles lompos és szórakozott vendégét, akinek nem is válhatott második otthonává az udvar, mint sok más kortársának; hazug tömjénezés nélkül szól élete alkotójáról, melyet »a belénevelt vallásfelelem és az öregkori epikureizmus egymást váltó gyöngeségei közt« töltött. Hangsúlyozza, hogy La Fontaine hagyományos műfajt művelt, kész témákat dolgozott föl, ezért csodálat helyett inkább megérteni próbálja. Nem a művet, az alkotást élvezi, nem a didaktikai elemeket boncolja, hanem a művészi eredmények tükrében az embert szemléli. — La Fontaine eredetiségét a látásmódban és a költői szemléletben keresi, és válogatásában is érezteti e fabulák tarkaságát: csipős, szatirikus mesék mellett olvashatjuk *A két galamb* szép elégiáját, *Tircis és Amaranth* idilljét, vagy éppenséggel *A dunai paraszt*-ot, mely szatíránál is több: vádirat a történelem ítélőszéke előtt. Nem mindegyik öregbíti a költő érdemét, — de írói arcképéhez hozzátartozik az is, hogy a *Tircis és Amaranth* tanúbizonysága szerint nem szabadulhatott a pásztorének izlésétől, bár a záróakkord hunyorításából ráismerünk a nagy csúfondárosra. A *Mesék* annak idején három részletben jelent meg. Az első hat könyvet tíz esztendővel később öt, és nem sokkal La Fontaine halála előtt az utolsó, a tizenkettedik, követte. A válogatás nyilvánvalóan éreztetni kívánja a költő fejlődését az első hat kötet után, ezért közül bőven a későbbi, kevésbé ismert mesék közül. A kései fabulák hosszabbak, mert mozgalmasabbak, viszont nem egyszer túlteng bennük a morálizálás. A szemelvényekből főként a művészi éres jelei tűnnek ki, a zamattalan tanító-meséktől megkímél a szerkesztő.

Az új magyar La Fontaine-en meglát-
szik gondozójának munkája. Egyes nép-

szerűbb kiadások hiányosságait Gyergyai a szövegkritikai alapján pótolta; így kerül teljes egészében elének *A kertész meg a várura* Szabó Lőrinc remekbe sikerült tolmácsolásában. Egyes fabulákból viszont, az élvezhetőség kedvéért, elmaradtak a néha már fárasztó verses bevezetők és a filológiát érdeklő ajánlások, — az utóbbiakból kivétel *A nyulak-é*, nyilván azért, hogy az olvasó eszébe jusson párhuzamot vonni La Rochefoucauld és La Fontaine világnézete között. A szerkesztő egyik legfőbb érdeme, hogy sikerült megteremtienie a fordítói stílus összhangját. A mitologizálás a szükséges szűk körbe szorul és a *préciosité* maradványa is eltűnik a magyareztetésekből. A fordításokból általában tisztán bontakozik ki a szövegnek a mondanivaló szerinti hűsége, pedig La Fontaine célzásai, ravasz nyelvöltögetése kelepccét rejt a tolmácsolónak. Egyedül, azaz talán másodmagában álló jelenség, amikor *A nap és szél*-ben (Ford.: Szabó Lőrinc) azt olvassuk: »A kétes hónapok' — ahogy Róma nevezte«, holott az eredetiben »latinok« áll, célozván Vergilius, a latin költő egyik Georgikon-beli kifejezésére: *Incertis mensibus*; *A sólyom és a kappan*-ban (Ford.: Rónay György) sem szerencsés a »...nem volt ostoba ám — A Nivelle-i Jancsi kutyája.« fordulat, mert a francia »le chien de Jean de Nivelle« Montmorency herceg kifakadására utal, aki kutyának átkozta — kutyá Nivelle-i János! — háborúban óvatos duhaj, hitzseggő fiát. Tehát nem birtokviszonyról, hanem genitivus qualitatísról van szó. (Vö. a mai franciában az *une drôle de guerre*, fura egy háború kifejezéssel.)

Az egyes költeményeket két évszázad magyar költői fordították, a kötet ezáltal egy fejezet esztétikai elveink fejlődésének történetéből. Péczelinek és Versegheynek a versnél fontosabb a mese, vagy ennél is inkább a tanulsága. Tartalomban, formában hazai körülmények közé plántálják az eredetit; Péczeli a *Jobbágy, halál* meséjét dobogó alexandrinusokban fordítja és felhasználja a szöveget arra, hogy vádbeszédet tartson a magyar feudalizmusról. Verseghegy *A tejáruoló menyecské*-ben Őrsziről, Julisról, Miskáról és török basáról ír, — korának kedvelt versformájában, hexameterben. A felvilágosodás esztétikájának képviselői ők, az irodalmat küldetésnek tekintik, a kultúra nemzetközi kincseinek átadásában a honi haladás eszközeit látják. Noha gyűjteményben később jelent meg Vikár Béla fordítása, *A plébános és a halott*, a századforduló izlésére vall; ugyan értelmi hűségére, szellemességre törekszik — időtlen kultúrértéket közvetít, de egy-két formai sajátosságra, hím- és nőrímek megfelelő váltakoztatására kevésbé ügyel s így elrejt néhány finom árnya-

latot és odaértést. Egyébként Vikár, Kozma Andor és Zempléni Árpád La Fontaine-kiadványa formai és tartalmi szempontból az itt közölt versnél is általában szababban. Kosztolányi és Radnóti fordításában, az időbeli különbség ellenére, a Nyugat műfordítói esztétikájára ismerünk. A műfordítást mindketten az egyéniség kifejezési lehetőségének tekintik. Kosztolányi élénk jambusai sorvégén megkondítja telt rímeit gyakran kibújik a versforma nyüggéből, de kielezi a tanulságok paradox jellegét.

»Dehát a művész ravasz elme, — Kényére festhet szépre szépet, — Több joggal állna itt a fajtám győzedelme, — Csak az oroszlán is festhetne képet.« (A *leterített oroszlán*) Az összehatás kedvéért gyakran elhanyagol egy mellékvonást vagy epizódot s önkényesen betold egy kifejezést. Radnóti a maga módszeréről így vall: »La Fontaine-hoz hívebb a fordító, ha a magyar sort úgy bővíti szükség esetén, hogy a cselekményből természetesen folyó újabb motívumot illeszt be ahelyett, hogy szót szaporítana.« Példát hoz erre a *farkas és a sovány kutya* fordításából: »A házörzőnek üdv, a névjegyem hagyom.« És valóban, Radnóti fordításai a legelevenebbek és legszellemesebbek közé tartoznak, mindegyik csupa ötlet. Mégis van bennük fölösleg, a természet szépségétől és a jelenségek bőségétől ígézett költő művészetének fölöslege, amely, a paradoxonokat lírai elemekkel tüzdelve, megzavarja az olvasó egészséges derűjét. »A bátorságra nincsen próba — Jobb, mint a hirtelen, bőrt horzsoló veszély: az eredeti, *Az oroszlán és a vadász*, csak kézzelfogható veszélyről szól; s így a fordítás a gondolatok cikázása helyett impresszionista hatásra törekszik. Sőtér István megcsodálja *A kakas és a róka* két Radnóti-sorát: »A vén kakas meg ül merengve — S kacag egy hal-kan kacanót.« A tolmácsolásban a kakas romantikusan merengő arcképe önállóul a cselekménytől, pedig az eredeti — »A vén kakas magában már kacag félelmén« — az észre ész tanulságát óhajta kielezni.

Minden hütlensége ellenére Kosztolányi fordításai adják vissza leghívebben az eredeti élményét. Miért? Nemcsak a *Mesék* egésze valóságos komédia, ahogy maga szerzőjük mondja, hanem minden egyes mese kis vígjáték, amelynek megvan az expozíciója, bonyodalma és kifejelete, még a prológ is ott áll előttünk, ha néha epilógként is, hogy megörökítse a morált. Kosztolányi tiszta rímre pattanó sorai, a szakadatlan nyelvi ötletek lüktető sodra, mind-mind a vígjáték feszültségével köti le az olvasót. Radnóti és Kosztolányi kitűnő La Fontaine-átültetései mellé abban a mértékben sorakoznak kortárs műfordítóink közvetítései,

amennyiben ezt a vígjátéki hatást el tudják érni.

Ennek a mesei mértékre vett vígjátéknak a pergő elbeszélés és a pattogó párbeszédek a legfontosabb elemei, a feszültség kettős kötését pedig a sorozatos nyelvi leleményekkel érheti el a fordító. Milyen pompás ötlet, hogy a francia medve csapdába került, de a magyar lépre megy (*A medve és a két cimborá*. Ford.: Szabó Lőrinc), La Fontaine örültek házába küldené a céltalanul panaszkodó nyulat, Radnóti a sóhivatalba (*A nyúl füle*) és csakugyan kacagató, hogy egy öklömnyi béka ökrömnyi kíván lenni (*A felfuvalkodott béka*. Ford. Nyéki Lajos). Vagy milyen telitalálat, mikor az előőrsbbe küldött majomról szólva, az eredeti kettősértelműségét — amuser: szórakoztat, feltartóztat — Áprily a derít-felderít utalással visszahangozza: »Ellenséget derít a mókázó majom« (*Az oroszlán háborúba indul*). Faguet még szegényesnek érezte La Fontaine rím-szótárát, pedig a kikiáltónak felcsapott leopárd groteskségét milyen kipukkasztóan érzékelteti a rím-halmozás: »... bőrröm oly tarka-barka, — Igazi szép iromba-fajta, — A petty, a sáv ezernyi rajta.« (*A majom és a leopárd*. Ford.: Nemes Nagy Ágnes) s niccsoda pittoreszk hatást kelt ugyanez a vers belső rímeivel: »Tetszett a tarkaság, nézte a sokaság, De végeztek hamar s mindenki ment tovább«; kancsal rímei — »Ekként kaparja ki a gesztenyéket, — Bertrand pedig befalja őket.« (*A majom és a macska*. Ford.: Kálnoky László) — már a témát is kigúnyolják. Mondhatnánk: ahány rím, annyi élcl!

Valamennyi idézett példa szép és hű stílusmutatvány, ám a fordítások mögött nem áll mindig La Fontaine esztétikájának pontos ismerete. Oda a drámai hatás, ha homályos egy-egy sor értelme és el kell gondolkoznunk rajta: »Be boldogan telünk távol világ szelével« (*A teknősbéka meg a két vadruca*. Ford.: Jékely Zoltán), vagy amikor szószaporítással találkozunk: »... örült a nép mulatva« (*A nap meg a békák*. Ford.: Áprily). Vége a prológ hatásának, a szentenciának is, ha súlytalanul fogalmaz a fordító vagy éppen oktatni akar: »Folyton küzdeni kell cudar gonoszok ellen.« (*A farkasok és a bárányok*. Ford.: Weöres Sándor). A jambizált alexandrin és a jambus a magyarban híven követi az eredeti lüktetését. La Fontaine maga is követ el metrikai törvényszegést, nem mindig tiszteli a sormetszetet, — főként, ha valamilyen hatást szándékol ezzel, de ilyen topogó sorokkal sohasem lassítja a cselekmény folyását: (Nem zavarják egymást, osztoztak, jól megfértek.« »Egy varga reggeltől-estig folyton dalolt.« (*A sas, a vaddisznó és a macska*. A *varga és a bankár*. Weöres Sándor fordításai) Weöres fordításai-

ban, de különösen az utóbbiban, a versforma sok önkényes és meddő megváltoztatásával találkozzunk.

Ennek a gyűjteménynek legkomolyabb fordítói értéke, hogy a költő szatiráját a maga elevenségében adja vissza. A virtuóz modern magyar műfordítás könnyen túljut a nyelvi akadályokon s egy-egy szállóigét épp oly szellemesen metsz emlékezetünkbe, mint a francia: »...ha a kalóz kalózra támad, — A közmondás szerint rossz üzletet csinálnak.« (Lator László); »Kár csap néha a kártevőre.« (Szabó Lőrinc); »... Bár mindig más a kor, — Bolond nagyok miatt kis ártatlan lakol.« (Radnóti). La Fontaine egyéniségének többi vonása sem maradt homályban. Meghiitt, lírai színekkel éled a táj Kálnoky kongeniális fordításában (*A pacsrta és fiókái meg a szántóvető*), az egy szerelem zenéje zendül Nemes Nagy soraiban (*A két galamb*) és La Fontaine után is méltó tolmácsra talált Rónayban a természet szava, amikor *A tölgy és a nád* meséből hallgatjuk.

A műfordítónak lehet és kell túllícitálnia szövegén. La Fontaine stílusa csupa kép, semmiképpen sem précieux, de hébe-hóba elvontabb, mint amennyit a szemléletes magyar nyelv elbir. Ha a francia sólymot megdöbbeneti, a kappannak milyen csekély a felfogóképessége, a magyar csak így kiált-hat föl: »Megdöbbenet szük agyad!« (*A sólyom és a kappan*. Ford.: Rónay). A magyar neincsak böjtöl, hanem a böjttől reszket is (Nemes Nagy), ha nem szerzi meg zsákmányát, fel is kopik az álla (Lator) és teknőse nem szenátor módjára halad, hanem »táblabíró-mód, begyese-« (Rónay). A minták is arról vallanak, hogy ez a stílus realista és gyakran egy-egy alak élethű megjelenítését szolgálja. Hiba tehát romantikus módon túllícitálni. Ha La Fontaine, a cselekményt pergetve, csak annyit mond, »nem is hinné az ember«, kizök-kent és fölöslegesen elméláztat helyette »a szem száz ámulat« kifejezés (*A fiatal özvegy*. Ford. Szabó), mert, ahogy éppen a vers fordítása mutatja, ez a stílus vezet a *préciosité*-hez, amikor a »sokat jajongunk, aztán megnyugszunk« helyett ezt olvassuk: »Vigasznak készíti a hangos jaj az útját.« La Fontainenek szinte minden szava fest, meg-elevenít, — az előzőhöz fogható, noha ellen-kező előjelű, hiba kiaknázatlanul hagyni ezeket a lehetőségeket. La Fontaine orvost szintelő farkasa atyáskodón fiamnak titu-lálja a lovat s amikor pórul jár, lekvárrá zúzódik, a mi szemléletünk szerint pala-csintává lapul az állkapcsa. Áprily elejti mindkét, jellemzésre és megjelenítésre alkal-mas, kifejezést, pedig fordítása, akárcsak a többi ebben a kiadványban, fűszeres, találékony és itt-ott duzzad a nyelvi erőttől; szövegében a »szemfogra való« ló »füvelget«,

sőt, »üdül.« Ugyanigy jobban kifejezné talán az oroszlan nagy gyászát, ha, La Fontaine-hez híven, bögsnek adná a fejét, mint-hogy visszhangterhesen bögie be barlang-ját. (*Oroszláné temetése*. Ford.: Szabó Lőrinc)

Kálnoky leleményes könnyedsége, Rónay minden gondolatra éber stílusa, Nemes Nagy ötletre ötlettel szikrázó lelkiismeretessége sok kitűnő tolmácsolással ajándékoz meg bennünket. Sikerült Nyéki Lajos bemutat-kozása is és sajnáljuk, hogy Lator László, akinek *A róka és a szőlő-je* és *A denevér, a bozót és a kácsá-ja* a kötet legfordulatosabb darabjai közé tartozik, nem kapott még több hálás szöveget. La Fontaine legizább hangját az élők közül mégis Szabó Lőrinc hűtlen hűsége szólaltatja meg, s ebben a meg-állapításban a kétféle esztétikai elv külön-b-sége is kitapintható. Legmodernebb műfor-dítóink értelmezésre pontosabbak, formára gondosabbak kiváló elődeiknél is, amit elvesztenek egyik sor révén, igyekeznek visszaszerezni a másik vámján s költői egyéniségük a háttérben marad, mikor az eredetit magyarítják. Szabó Lőrinc kihagy egy-egy gondolatot, mellőz egy ötletet s egy másikat újjal is megtetéz, egyszer-egyszer hanyag a formára, de még a Nyugat műfor-dítói esztétikájának a képviselője és egyéni-sége átsüt fordításán. Régebbi fordításaiban néha bántott, hogy racionális sugallatot keresett ott is, ahol az érzelmes vagy a zenei indokolt. Egyéni élményét ezúttal nem köl-tői modorának erőszakolása jellemzi, hanem az, hogy a lafontaine-i helyzeteket újraéli és szinte saját élményeként újra fogalmazza, — innen hiányosságai és innen az a nagy értéke is, hogy, a legnaivabb fordítói elis-meréssel élve, az ő La Fontaine-je magyarul szól hozzánk. Egy laza megfogalmazást idéztünk az *oroszláné temetése*-ből, — olvas-sák el ennek ellenére az egészét: kevés-bohózat nyújt ilyen mulattató és szemöldök-rántó élvezetet. Ennek a könnynek a kiállítás-a végre méltó a tartalomhoz. Csupán egyetlen elvi kifogást lehet emelniellene. A kiadvány képeia lafontaine-i mesék legjobb és legválto-tozasabb illusztrációi közül valók, szinte min-den korból és majdnem minden világrészből. Érdekes megismernünk, milyen La Fontaine-t érez magáénak egy nép a színek és vonalak tanúbizonysága szerint, de a vers-antológia így valóban kép-antológiává bővül, pedig az illusztráció feladata a szöveganyag elmé-lyítése. Talán kevésbé mutató, de stílusosabb lett volna korabeli metszeteket vagy pl. Granville illusztrációit használni fel díszí-tésül, mert nála szellemesebb és több oldalú grafikus tolmácsa még nem igen akadt a nagy francia költőnek.

Rába György